

خلاقیت‌های طراحی شهری دوره اتابکان فارس در شکل‌گیری شبکه فضاهای عمومی شهری شیراز

احسان رنجبر^۱، محمد رضا پورجعفر^{۲*}، مجتبی انصاری^۳، محمدرضا بمانیان^۴

^۱ دانشجوی دکترای معماری، دانشگاه تربیت مدرس

^۲ استاد گروه طراحی شهری دانشگاه تربیت مدرس

^۳ دانشیار گروه معماری دانشگاه تربیت مدرس

^۴ دانشیار گروه معماری دانشگاه تربیت مدرس

تاریخ دریافت: ۹۰/۸/۷

تاریخ پذیرش: ۹۰/۱۰/۲۸

چکیده

در ادبیات اخیر طراحی شهری، دست‌یابی به ساختاری منسجم از شبکه فضاهای عمومی شهری به عنوان گامی مهم در جهت رسیدن به توسعه پایدار شهری و هم‌چنین ارتقای کیفیت فضاهای عمومی شهری بیان شده است. با وجود نو بودن این مفهوم، در تاریخ شهرسازی ایران، الگوهای ویژه مرتبط با این موضوع را می‌توان مشاهده کرد. اقدامات شهرسازی دوره اتابکان فارس (قرن ششم و هفتم هجری قمری) در شیراز یکی از مراجع مهم در شکل‌گیری این شبکه بر مبنای حیاط مساجد است. روش پژوهش در این نوشتار تحلیل تاریخی فضاهای معماری و تحولات شهری شیراز دوره اتابکان بر اساس منابع دسته اول معاصر است. نتایج این تحلیل تاریخی بر مبنای مفاهیم معاصر طراحی شهری نشان می‌دهد که با شکل‌گیری بنای عمومی شاخصی هم‌چون مسجد نو اتابکان با تبعیت از الگوی مسجد جامع عتیق، گونه‌ای جدید از فضای عمومی ایجاد شده بود. تحلیل فضای معماری مسجد نو نشان می‌دهد که حیاط بر شبستان مقدم بود و به صورت میدان عمومی شهری عمل می‌کرد. با کشف مقبره شاهچراغ و سید میر محمد در این دوره، از یک سو صحن این بقعه‌ها، به عنوان یکی از بدیع‌ترین الگوهای فضای باز عمومی شهری در ایران، شکل گرفتند و از سوی دیگر بازار نیز برای ارتباط این دو میدانچه ایجاد شد. ارتباط صحن سید میرمحمد با مسجد جامع عتیق، اتصال صحن دو بقعه از طریق بازارچه سرحوض آقا و هم‌چنین اتصال صحن شاهچراغ با صحن مسجد نو از طریق بازارچه سر چهارراه، سبب شکل‌گیری محوری عمود بر محور دوره آل بویه شد و شبکه ارتباطی منسجمی از فضاهای عمومی شهری در ترکیبی از فضاهای باز صحن مساجد و بقعه‌ها و عناصر اتصال بازار شکل گرفت. این شبکه در جهت ارتقای کیفیت بیش‌تر مرکز شیراز عمل می‌کرد و از خلاقیت‌های طراحی شهری در تاریخ شهرسازی ایران است. در واقع می‌توان گفت هویت شبکه منسجم فضاهای عمومی شهر ایرانی دوره اتابکان، علاوه بر در نظر داشتن فضاهای عمومی کهن، فضاهای جدید را از طریق فعال‌ترین و سرزنده‌ترین فضای عمومی شهری یعنی بازار به هم پیوند می‌دهد.

واژگان کلیدی: شبکه فضاهای عمومی، بازار، صحن مسجد، مسجد نو.

Urban Design Creativity of Atabakan Fars Age in the Formation of Shiraz Network of Urban Public Spaces

Ehsan Ranjbar

Ph.D. Student of Architecture, Tarbiat Modares University

Mohammad Reza Pourjafar

Professor of the Department of Urban Design, Tarbiat Modares University

Mojtaba Ansari

Associate Professor of Department of Architecture, Tarbiat Modares University

Mohammad Reza Bemaniyan

Associate Professor of Department of Architecture, Tarbiat Modares University

Abstract:

In recent literature of urban design, access to an integrated structure of the urban public spaces is stated as an important step in achieving urban sustainable development and also promoting the quality of urban public spaces. Despite the newness of the concept, in the history of Iranian urban development, the specific models related to this subject can be observed. The measures taken by Atabakan Fars in urban development (six and seven centuries AfterHijra) in Shiraz was one of the important references in the formation of this network based on the mosque court. The research method of this article is a historical analysis of the architectural spaces and urban changes of Shiraz in Atabakan age based on the first hand contemporary sources.

The results of this historical research based on the concepts of urban contemporary design shows that with the formation of the indicative public building such as New Atabakan mosque by following the model of Atiq mosque, a new version of public space was established. Analyzing the architectural space of New Mosque shows that the court was prior to hypostyle hall (Shabistans -nightly prayer chamber). and was acting as the urban public circle. With the discovery of the tombs of Shah-e Cheragh and Seyed Mir Mohammad in that period with Atiqu mosque, the connection of the courts of two tombs through market of Sar Hoze- Aqa and also the connection of Shah-e Cheragh court with the court of New Mosque through market of Sar-e Chahrrah, gave rise to the formation of a pivot vertical on the pivot of Al-e Bouyeh (Buwayhid) age and an integrated connection network of urban public spaces was formed in a combination of open spaces of mosque courts and tombs and market connecting elements. This network used to act in promoting the higher quality of the center of Shiraz. It is one of the creativities of urban design in the history of Iranian urban development. In fact, it can be said that the identity of the integrated network of Iranian city public spaces of Atabakan age, in addition to include the old public spaces, connects the new spaces through bazaar as the most active and lively urban public space.

Keywords: Atabakan of Fars, Public Spaces Network, Bazaar, Mosque Court, New Mosque.